

หมวดที่ ๕
ความระงับหนี้
ส่วนที่ ๓ หักกลบหนี้ (มาตรา ๓๔๑ - มาตรา ๓๔๘)

มาตรา 341 ถ้าบุคคลสองคนต่างมีความผูกพันซึ่งกันและกันโดย
 มูลหนี้อันมีวัตถุประสงค์เป็นอย่างเดียวกัน และหนี้ทั้งสองรายนั้นถึงกำหนดชำระ
 ไซ้ร ทานว่าลูกหนี้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยอมจะหลุดพ้นจากหนี้ของตนด้วยหักกลบ
 ลบกันใดเพียงเท่าจำนวนที่ตรงกันในมูลหนี้ทั้งสองฝ่ายนั้น เว้นแต่สภาพแห่ง
 หนี้ฝ่ายหนึ่งจะไม่เปิดช่องให้หักกลบลบกันใด

บทบัญญัติดังกล่าวมาในวรรคก่อนนี้ท่านมิให้ใช้บังคับ หากเป็นการชด
 กับเจตนาอันคู่กรณีใดแสดงไว้ แต่เจตนาเช่นนี้ท่านห้ามมิให้ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้
 บุคคลภายนอกผู้กระทำการโดยสุจริต

1. การหักกลบหนี้ เป็นวิธีการระงับหนี้ในกรณีที่หนี้เป็นหนี้ต่างตอบแทนกัน
 กล่าวคือ เจ้าหนี้และลูกหนี้ต่างเป็นเจ้าหนี้และลูกหนี้ซึ่งกันและกันและจากมาตรา 341 วรรคแรก
 เราพอแยกหลักเกณฑ์การหักกลบหนี้ได้ดังนี้

- (ก) มีบุคคล 2 คน ต่างมีความผูกพันซึ่งกันและกัน
- (ข) หนี้มีวัตถุประสงค์เป็นอย่างเดียวกัน
- (ค) หนี้ทั้งสองรายถึงกำหนดชำระแล้ว

(ก) ที่ว่ามีบุคคล 2 คน ต่างมีความผูกพันซึ่งกันและกัน หมายความว่าต่างฝ่าย
 ต่างเป็นเจ้าหนี้และลูกหนี้ซึ่งกันและกัน เช่น ก. เป็นลูกหนี้ ข. 1,000 บาท และ ข. เป็นเจ้าหนี้
 ก. 1,000 บาท เช่นเดียวกัน

มีข้อสังเกตว่า หนี้ที่จะขอหักกลบหนี้นี้ หากปรากฏว่าหนี้รายใดรายหนึ่งเป็น
 เพียงหนี้ธรรมดาหรือหนี้ในธรรม ซึ่งฟ้องร้องบังคับคดีกันไม่ได้แล้ว ย่อมหักกลบหนี้กับอีกรายหนึ่ง
 ไม่ได้⁽¹⁾

1 ศ. ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นิติกรรมและหนี้ เล่ม 2 หน้า 1499

(ข) ที่ว่าหนี้ มีวัตถุประสงค์เป็นอย่างเดียวกัน (1) เช่น ต่างฝ่ายต่างเป็นเจ้าของหนี้ และลูกหนี้ในหนี้ที่จะต้องส่งมอบเงิน แต่ตัววัตถุประสงค์ต่างกัน เช่นหนี้ส่งมอบมาและหนี้ส่งมอบโดยกรณีนี้จะหักกลบลบหนี้ไม่ได้

(ค) ที่ว่าหนี้ทั้งสองรายถึงกำหนดชำระแล้ว (2) หมายความว่าหนี้ทั้ง 2 ราย จะต้องอยู่ในสภาพที่จะเรียกร้องให้ชำระได้ในขณะนั้น ถ้าหนี้รายหนึ่งถึงกำหนดแต่อีกรายหนึ่งยังไม่ถึงกำหนด กรณีเช่นนี้จะขอหักกลบลบหนี้ไม่ได้ แต่จะต้องรอให้ถึงกำหนดชำระเสียก่อนจึงจะหักกลบลบหนี้กันได้

กล่าวโดยสรุป การหักกลบลบหนี้เป็นการระงับหนี้วิธีหนึ่งในหนี้ต่างตอบแทน โดยมีเจ้าหนี้และลูกหนี้ซึ่งต่างเป็นเจ้าของหนี้และลูกหนี้ซึ่งกันและกัน และหนี้ระหว่างบุคคลทั้ง 2 ฝ่าย จะหลุดพ้นในเมื่อหนี้หนึ่งถึงกำหนดชำระเพียงเท่าจำนวนที่ตรงกันในมูลหนี้ทั้ง 2 ฝ่าย

2. ประโยชน์ของการหักกลบลบหนี้มี 2 ประการคือ

(ก) ต่างฝ่ายต่างไม่ต้องนำเงินไปชำระต่อกันซึ่งเป็นการเสียเวลา ลำบาก และเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทาง เพราะว่าได้แก่สถานที่ที่จะชำระหนี้ จะต่างกันก็หักกลบลบหนี้ได้ (มาตรา 343) และป้องกันไม่ให้ทรัพย์สินสูญหาย นอกจากวิธีวิธีการหักกลบลบหนี้มีประโยชน์มาก ในการค้าขาย ดังจะเห็นได้จากสัญญาบัญชีเดินสะพัด

1 ยกเว้นในกรณีล้มละลาย ตามมาตรา 102 พ.ร.บ.ล้มละลายที่อนุญาตให้หักกลบลบหนี้ได้ แม้ว่ามูลหนี้ทั้ง 2 ฝ่าย จะไม่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน หรือเป็นหนี้มีเงื่อนไข เงื่อนไขเวลา ถ้าสิทธิเรียกร้องนั้นเกิดก่อนมีคำสั่งพิทักษ์ทรัพย์ ก็ขอหักกลบลบหนี้ได้ โดยไม่ต้องยื่นคำขอชำระหนี้ฎีกาที่ 1126/2484

2 ยกเว้นกรณีบัญญัติในมาตรา 308 วรรค 2 ตอนท้าย ที่บัญญัติว่า "...แต่สิทธินี้ยังไม่ถึงกำหนดในเวลาก่อนกล่าวไซ้ หากว่าจะเอาสิทธิเรียกร้องนั้นมาหักกลบลบหนี้กันก็ได้... .." หรือการขอหักกลบลบหนี้ในคดีล้มละลายตามมาตรา 102 พ.ร.บ.ล้มละลาย

(ข) การหักกลบหนี้เป็นการประกันแก่คู่กรณีซึ่งต่างฝ่ายได้รับชำระหนี้ในสิ่ง
ที่ตนเป็นหนี้โดยไมต้องวิตกว่าเขาจะชำระหนี้ให้หรือไม่ และไม่ต้องกลัวว่าต้องไปเจียนหนี้กับ
เจ้าหนี้อื่น ๆ

3. ผลการหักกลบหนี้ คือหักกลบหนี้เท่าส่วนจำนวนที่ตรงกัน หนี้ทั้งสองนั้นก็
จะระงับกันไป แต่ถ้าหนี้สองรายมีจำนวนไม่ตรงกัน ผลก็อยู่ในมาตรา 431 ที่บัญญัติว่า ...
"ลูกหนี้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดยอมจะหลุดพ้นจากหนี้ของตนด้วยหักกลบหนี้กันได้เพียงจำนวนที่ตรงกัน"
ดังนั้นถ้าหนี้รายแรกมีจำนวนน้อยกว่าจะระงับไป ส่วนหนี้รายที่สองซึ่งมีมากกว่า ก็จะระงับไปเพียง
จำนวนที่ตรงกัน ส่วนที่เหลือก็เป็นหนี้กันต่อไป

สำหรับหนี้อุปการะ ซึ่งเป็นหลักประกัน เช่น ค่าประกัน จำนอง จำน่า นั้นถ้าหาก
หักกลบหนี้กันหมด หนี้อุปการะ ซึ่งเป็นหลักประกันก็จะระงับไปด้วย แต่ถ้าหักกลบกันไม่หมด ส่วนที่
เหลืออยู่ ประกันก็ยังคงมีอยู่

4. มาตรา 341 บัญญัติข้อยกเว้นในการหักกลบหนี้ไว้ในวรรคแรก ทอนท้าย
และวรรคสอง ดังนี้

ก. จำกัดโดยสภาพแห่งหนี้ เช่น ก. มีหนี้จะต้องร้องเพลงให้ ข. ฟัง
1 เพลง และ ข. ก็มีหนี้ต้องร้องเพลงให้ ก. ฟังเช่นเดียวกัน 1 เพลง ดังนี้ ก. หรือ ข. จะ
ขอหักกลบหนี้กันไม่ได้ เพราะสภาพแห่งหนี้ไม่เปิดช่องให้หักกลบหนี้กันได้ โดยที่การร้องเพลง
ต้องอาศัยน้ำเสียง และศิลปะการร้องโดยเฉพาะตัวลูกหนี้

ข. จำกัดโดยชัดกับเจตนาอันคู่กรณีได้แสดงไว้ หมายความว่า ถ้าคู่
กรณีได้แสดงเจตนาไว้ต่อกันว่า ไม่ให้หักกลบหนี้กัน ก็ต้องเป็นไปตามข้อตกลงนั้นแต่ว่าข้อตกลง
หรือการแสดงเจตนาเช่นนี้ ห้ามมิให้ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีภายนอกผู้กระทำการโดยสุจริต เช่น
ก. ข. ต่างฝ่ายเป็นเจ้าของและลูกหนี้กันฝ่ายละ 1,000 บาท ทั้งคู่ได้แสดงเจตนาไว้ต่อกันว่าหนี้
ระหว่างทั้ง 2 ฝ่าย คือ ก. กับ ข. ไม่ให้หักกลบหนี้กัน สมมุติว่า ค. เป็นผู้ค้าประกันหนี้

ของ ก. ถ้า ค. ไม่รู้ข้อตกลงการห้ามหักกลบหนี้ที่ ก. กับ ข. ได้ตกลงกันไว้ ค. อาจขอหักกลบหนี้ได้⁽¹⁾

นอกจากข้อจำกัดในมาตรา 341 วรรคแรก ตอนท้ายและมาตรา 341 วรรคสองแล้ว ยังมีข้อจำกัดในการหักกลบหนี้ที่บัญญัติไว้ในมาตราอื่น ๆ อีก รวมทั้งที่บัญญัติห้ามไว้ในกฎหมายอื่นด้วย ซึ่งจะได้อธิบายในมาตราต่อไป

5. สำหรับข้อห้ามในการหักกลบหนี้ที่บัญญัติไว้ในบรรพอื่นของ ป.พ.พ. และในกฎหมายอื่น มีดังนี้

ก. ในกรณีผู้ถือหุ้นที่ถูกบริษัทเรียกร้องให้ชำระค่าหุ้นเป็นเจ้าของบริษัทอยู่ในเวลาเดียวกัน จะขอหักหนี้ค่าหุ้นกับบริษัทไม่ได้ เพราะมาตรา 1119 วรรค 2 บัญญัติว่า ในการใช้เงินเป็นค่าหุ้น ผู้ถือหุ้นจะหักหนี้กับบริษัทไม่ได้ ต้องชำระจนครบ (ฎีกาที่ 701/13)

ข. ในคดีล้มละลาย ถ้าเป็นสิทธิเรียกร้องภายหลังที่มีคำสั่งพิทักษ์ทรัพย์แล้วจะมาหักกลบหนี้ไม่ได้

แต่ถ้าเป็นสิทธิเรียกร้องเกิดก่อนมีคำสั่งพิทักษ์ทรัพย์ (ก่อนล้มละลาย) ขอหักกลบหนี้กันได้ (ดูมาตรา 102 พ.ร.บ.ล้มละลาย) การขอหักกลบหนี้ในคดีล้มละลายมาตรา 102 พ.ร.บ.ล้มละลาย เป็นข้อยกเว้นของการหักกลบหนี้ธรรมดาในมาตรา 341 กล่าวคือ แม้วามูลหนี้ของทั้งสองฝ่ายจะไม่มีติดต่อกันหรือในเงื่อนไขหรือเงื่อนไขก็ยังอาจจะนำมาหักกลบหนี้กันได้ โดยไม่ต้องไปยื่นคำขอชำระหนี้ (ฎีกาที่ 1126/2484)

ค. ในการจ่ายค่าจ้าง ค่าล่วงเวลา และค่าทำงานในวันหยุด นายจ้างจะนำหนี้อื่นมาหักมิได้ (ข้อ 30 ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องการคุ้มครองแรงงาน อาศัยอำนาจตามความในข้อ 2 และข้อ 14 แห่งประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 103 ลงวันที่ 16 มีนาคม 2515)

1 อุทธรณ์ ศ.กัธกร พันธุลาภ คำอธิบาย ป.พ.พ. ว่าด้วยหนี้ หน้า 141

ง. ในส่วนที่เกี่ยวกับภาษีอากร จะขอหักหนี้กับหนี้ภาษีอากรของรัฐไม่ได้⁽¹⁾

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นข้อจำกัดในการหักกลบหนี้ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และในกฎหมายอื่น ๆ นอกจากนี้แล้วยังมีคำพิพากษาศาลฎีกาได้วินิจฉัยห้ามมิให้หักกลบหนี้ ดังนี้

ก. กรณีเช่นแชร์เปี้ยววย ตามปกติแล้ว ลูกวงแชร์ไม่มีหนี้ที่จะต้องชำระแก่ลูกวงแชร์คนหนึ่งคนใดโดยตรง กล่าวคือ เมื่อลูกวงแชร์ได้นำเงินมาลงแชร์โดยมอบให้นายวงแชร์ถูกต้องแล้ว ก็ถือว่าเป็นการชำระหนี้โดยชอบแล้ว การที่ผู้ประมูลแชร์ได้รับเงินกองกลางไม่ครบถ้วนก็เป็นเรื่องที่ผู้นั้นจะต้องไปวาทกล่าวกับนายวงแชร์ จะไปหักกลบหนี้กับลูกวงแชร์ด้วยกันไม่ได้ (ฎีกาที่ 3348-3349/2516)⁽²⁾

ข. กรณีลูกหนี้เงินกู้ชำระดอกเบี้ยเกินอัตรา เป็นการชำระหนี้โดยใจสมัคร จะเรียกคืนไม่ได้ตามมาตรา 407 จึงหักกลบหนี้กับเงินคืนไม่ได้ (ฎีกาที่ 99/2515)

1 Boris Starck Droit Civil หน้า 742

2 คู่มือประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดย รศ.ไชยยศ เหมะรัชตะ นายชาวบ้านฉบับปฐมฤกษ์ หน้า 19 พ.ศ. 2526 ประกอบด้วย

มาตรา 342 หักกลบหนี้หนี้ ทำได้โดยคุณทรัพย์หนึ่งแสดงเจตนา
แก่อีกฝ่ายหนึ่ง การแสดงเจตนาเช่นนี้ท่านว่าจะมีเงื่อนไขถ้าเงื่อนไขเริ่มต้น
ถ้าเวลาสิ้นสุดอีกตัวหาได้ไม่

การแสดงเจตนาดังกล่าวมาในวรรคก่อนนี้ ท่านว่าผลย้อนหลังขึ้นไป
จนถึงเวลาซึ่งหนี้ทั้งสองฝ่ายนั้นจะอาจหักกลบกันได้เป็นครั้งแรก

มาตรา 342 บัญญัติถึงวิธีการหักกลบหนี้ไว้โดยจะต้องมีการแสดงเจตนาต่อกัน
ก็เพียงพอ ไม่ต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งยินยอมด้วย

ข้อสำคัญก็คือว่าการแสดงเจตนาหักกลบหนี้จะมีเงื่อนไขหรือเงื่อนไขอย่างใด
อย่างหนึ่งไม่ได้ เช่นกำหนดเงื่อนไขว่าจะหักกลบหนี้ก็ต่อเมื่อภริยาผู้แสดงเจตนาไปต่างประเทศ

อนึ่ง การแสดงเจตนาหักกลบหนี้ให้มีผลย้อนหลังขึ้นไปจนถึงวันแรกหนี้หนึ่ง 2 ราย
อาจหักกลบหนี้กันได้ ตัวอย่างเช่น หนี้รายแรกถึงกำหนดวันที่ 1 สิงหาคม หนี้รายที่ 2 ถึง
กำหนดวันที่ 1 ตุลาคม และได้มีการแสดงเจตนาหักกลบหนี้วันที่ 10 ตุลาคม ดังนั้น หนี้ทั้งสอง
ฝ่ายอาจหักกลบหนี้กันได้เป็นครั้งแรกคือวันที่ 1 ตุลาคม แม้จะมีการแสดงเจตนาหักกลบหนี้
วันที่ 10 ตุลาคม ก็ให้มีผลย้อนหลังมาวันที่ 1 ตุลาคม และถือว่าหนี้ระงับไปวันที่ 1 ตุลาคม

มีข้อสังเกตว่า ในกรณีลูกหนี้รวม ถ้าลูกหนี้รวมกันคนหนึ่งมีสิทธิเรียกร้องอย่างไร
ลูกหนี้รวมคนอื่น ๆ จะเอาสิทธิอันนั้นไปใช้หักกลบหนี้หาได้ไม่ มาตรา 292 วรรค 2⁽¹⁾

1 คู่มือตรา 292 วรรค 2

มาตรา 343 การหักกลบลบหนี้ ถึงแม้ว่าสถานที่ซึ่งจะต้องชำระหนี้ทั้งสองจะต่างกัน ก็หักกันได้ แต่ฝ่ายผู้ขอหักหนี้จะต้องใช้ความเสียหายให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อความเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดอันเกิดแต่การนั้น

มาตรา 343 บัญญัติว่า แม้สถานที่ชำระหนี้ต่างกัน ก็ขอหักหนี้กันได้ อย่างไรก็ตามถ้ามีความเสียหายเกิดขึ้นจากการหักกลบลบหนี้ เช่น ราคาทรัพย์สินที่จะหักหนี้ ราคาต่างกัน ฝ่ายผู้ขอหักจะต้องใช้ความเสียหายให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งเพื่อความเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่งแต่การนั้น ตัวอย่าง เช่น ก. และ ข. อยู่ในกรุงเทพมหานคร ก. ต้องส่งมอบข้าวสาร 100 กระสอบให้ ข. ที่ กรุงเทพมหานคร และ ข. ต้องส่งมอบข้าวสาร 100 กระสอบให้ ก. ที่สิงคโปร์ เมื่อหนี้ทั้งสองรายถึงกำหนดก็หักกลบลบกันไป แต่ปรากฏว่าราคาข้าวสารที่สิงคโปร์สูงกว่าราคาข้าวในกรุงเทพมหานคร เช่น ข้าวสาร 100 กระสอบ ขายที่สิงคโปร์เป็นเงินไทย 10,000 บาท แต่ที่ขายที่ กรุงเทพมหานคร 9,000 บาท เช่นนี้เห็นว่า ข. ได้รับความเสียหายโดย ก. เป็นผู้ขอหักกลบลบหนี้ ก. จึงต้องใช้เงิน 1,000 บาท ให้ ข. เป็นค่าที่ ข. เสียหาย แต่การนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง หากไม่มีการหักกลบลบหนี้ ข. ต้องเสียเงินค่าข้าวสาร 100 กระสอบ ที่กรุงเทพมหานครเป็นเงิน 9,000 บาท แต่ ข. ได้เงินค่าข้าวสาร 100 กระสอบ ที่สิงคโปร์เป็นเงิน 10,000 บาท⁽¹⁾

1 อุทาหรณ์ ศ.จิตติ ตึงศภักดิ์ หลักกฎหมายแพ่งลักษณะนิติกรรมและหนี้ หน้า 560

มาตรา 344 สิทธิเรียกร้องโดยยังมีข้อต่อสู้อยู่ สิทธิเรียกร้องนั้น
 ทานว่าหาอาจจะเอามาหักกลบลบหนี้ได้ไม่ อนึ่งอายุความย่อมไม่ตัดรอน
 การหักกลบลบหนี้ แม้สิทธิเรียกร้องขาดอายุความแล้ว แต่หาในเวลาที่จะ
 จะหักกลบลบกับสิทธิเรียกร้องฝ่ายอื่นได้นั้น สิทธิยังไม่ขาด

1. การแสดงเจตนาขอหักกลบลบหนี้ตามมาตรา 342 นั้น จะต้องปรากฏว่าสิทธิ
 เรียกร้องของแต่ละฝ่ายที่จะขอหักกลบลบหนี้กันนั้น เป็นสิทธิเรียกร้องที่ปราศจากข้อต่อสู้ใด ๆ
 กล่าวคือ ไม่มีการโต้แย้งในสภาพและความสมบูรณ์ของสิทธิเรียกร้องนั้นเอง ฉะนั้น ถ้าปรากฏ
 ว่า สิทธิเรียกร้องรายใดเกิดขึ้นด้วยกลฉ้อฉล ชมชู้ สำคัญผิด หรือไม่มีหลักฐานเป็นหนังสือ ฯลฯ
 สิทธิเรียกร้องเหล่านี้ ถือว่ายังมีข้อต่อสู้อยู่ จะนำมาหักกลบลบหนี้กับหนี้อื่นไม่ได้

ตัวอย่างเช่น โจทก์ได้เช่าสวนของจำเลยอยู่ แต่ไม่ได้มีหลักฐานเป็นหนังสือ
 ตามมาตรา 538 ดังนี้ โจทก์จะเอาหนี้เช่าสวนนี้มาหักกลบลบหนี้กับหนี้ซึ่งจำเลยเป็นเจ้าหนี้โจทก์
 หาได้ไม่ (ฎีกาที่ 1384/2482)

มีปัญหาว่า ทว่าสิทธิเรียกร้องที่มีข้อต่อสู้ขึ้นหมายถึงกรณีใด เมื่อฝ่ายหนึ่งโต้แย้ง
 ขึ้นมาแล้วก็ถือว่าข้อต่อสู้แล้ว โดยไม่ต้องมาพิจารณาว่าข้อต่อสู้มีจริงตามที่โต้แย้งหรือไม่ หรือ
 ต้องมีการพิจารณาถึงพยานหลักฐานเสียก่อนว่ามีข้อต่อสู้ตามที่โต้แย้งไว้ จึงจะถือว่าเป็นหนี้ที่มี
 ข้อต่อสู้ตามปัญหานี้ แนวคำพิพากษาศาลฎีกาวินิจฉัยว่า หนี้ที่ข้อเท็จจริงยังไม่มีความแน่นอนและ
 มีข้อต่อสู้จะหักกลบลบหนี้กันไม่ได้ (ฎีกาที่ 673/2471)

โจทก์ฟ้องเรียกค่าเสียหายจากจำเลย จำเลยต่อสู้ว่าหากต้องรับผิดชอบหัก
 กลบลบหนี้กับค่าเช่าที่โจทก์เป็นหนี้จำเลยอยู่ เมื่อโจทก์เบิกความเป็นพยานว่า โจทก์ชำระบ้างไม่
 ชำระบ้าง ได้รับใบเสร็จบ้าง ไม่ได้รับบ้าง ดังนี้ ถือว่าโจทก์ยังมีข้อต่อสู้ในหนี้ค่าเช่าอยู่ จึงนำ
 มาหักกลบลบหนี้ไม่ได้ ศาลไม่จำเป็นต้องพิจารณาว่า โจทก์เป็นหนี้ค่าเช่าอยู่จริงหรือไม่ (ฎีกาที่

1812/2511)

จากแนวคำพิพากษาฎีกาทั้ง 2 ฉบับนี้ จะเห็นได้ว่า เพียงแค่โจทก์โต้แย้งขึ้นมาก็ดูว่าเป็นหนี้มีข้อตกลงอยู่ ที่จะนำมาหักกลบหนี้ไม่ได้แล้ว โดยไม่ต้องมาพิจารณาว่าข้อตกลงนั้นมีจริงอยู่ตามที่โจทก์โต้แย้งหรือไม่ ซึ่งในแนวคำพิพากษานี้ โฉมนี้กฎหมาย⁽¹⁾ ให้ความเห็นว่า

คำว่า "หนี้ที่ยังมีข้อตกลงอยู่" ตามมาตรา 344 นี้ มิใช่เพียงแต่ถูกหนี้ปฏิเสธขึ้นมาลอย ๆ เท่านั้น จะต้องดูว่ามีข้อตกลงอยู่จริงหรือไม่ด้วย ดังนั้นแม้โจทก์จะปฏิเสธหนี้ขึ้นในหนี้ที่จำเลยขอหักกลบหนี้มาในคำให้การ ศาลก็จะสั่งไม่พิจารณาในข้อหักกลบหนี้หนี้ที่ไม่ได้ จะต้องทำการพิจารณารับฟังพยานหลักฐานเสียก่อนว่า มีข้อตกลงตามที่โจทก์โต้แย้งไว้หรือไม่ ถ้าไม่มีจริงก็ตัดสินให้หักกลบหนี้กันได้ แต่ถ้ามีจริงก็ไม่ให้หักกลบหนี้กัน เหมือนดังในกรณีที่จำเลยขอหักกลบหนี้โดยวิธีฟ้องแย้งเข้ามา

2. สำหรับกรณีสิทธิเรียกร้องชาคอายุความนั้น อันที่จริงสิทธิเรียกร้องที่ชาคอายุความก็เป็นสิทธิเรียกร้องที่มีข้อตกลงเหมือนกันตามกฎหมายก็ผ่อนผันให้หักกลบกันได้ ถ้าในเวลาหนึ่งซึ่งอาจหักกลบกันได้นั้น สิทธินั้นยังไม่ชาคอายุความ ห้างนี้อาจเป็นเพราะว่าถ้าหากโต้หักหนี้กันเสียแล้วก็หลุดพ้นไปแล้ว แต่หากหลังสิ้นจนชาคอายุความ นอกจากนี้กฎหมายยังบัญญัติว่า การหักกลบหนี้ก็มีผลย้อนหลังไปถึงวันแรกที่อาจหักกลบหนี้ได้ด้วย

มาตรา 344 บัญญัติถึงการขอหักหนี้ที่ชาคอายุความดังนี้ "อายุความย่อมไม่ตัดรอนการหักกลบหนี้ แม้สิทธิเรียกร้องชาคอายุความแล้ว แต่ในเวลาที่จะหักกลบหนี้กับสิทธิเรียกร้องฝ่ายอื่นใดนั้น สิทธิยังไม่ชาค"

ตัวอย่างเช่น ก. เป็นพ่อค้าไค้มีเงิน ข. 50,000 บาท ซึ่งถึงกำหนดใช้คืนวันที่ 1 เมษายน 2496 และเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2496 ข. ได้ซื้อรถยนต์จาก ก. ผู้เป็นพ่อค้า

1 จรัส ภักดีชนากุล คำบรรยายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยลักษณะหนี้ คณะนิติศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 109

ราคา 50,000 บาท ในวันนั้นเอง ก. อาจขอหักกลบหนี้ได้ แต่ไม่ได้แสดงเจตนาขอหักกลบหนี้ จนถึงวันที่ 2 เมษายน 2501 สิทธิเรียกร้องของ ก. พ้นอายุความตามมาตรา 165(1) แล้วดังนี้ ก. ก็ยังมีสิทธิขอหักกลบหนี้กับ ข. ได้ เพราะว่าเป็นเวลาที่อาจหักกลบหนี้คือวันที่ 1 เมษายน 2496 นั้น สิทธิเรียกร้องของ ก. ยังไม่ขาดอายุความ⁽¹⁾

1 อุทาคพันธ์ ศ.จิตติ ดิงศภีย์ และยล อีรกุล คำอธิบาย ป.พ.พ. บรรพ 2 มาตรา 241 ถึง 452 จักรพิมพ์โดยเนติบัณฑิตยสภา หน้า 232-233

มาตรา 345 หนี้รายใดเกิดแต่การอันมิชอบด้วยกฎหมายเป็นมูล
 ทานห้ามมิให้ลูกหนี้ถือเอาประโยชน์แห่งหนี้รายนั้นเพื่อหักกลบลบหนี้กับเจ้าหนี้

มาตรา 345 นี้ เป็นบทบัญญัติห้ามหักกลบลบหนี้ ถ้าหนี้รายใดเกิดแต่การอันมิชอบ
 ด้วยกฎหมาย เหตุผลที่กฎหมายบัญญัติห้ามมิให้หนี้ที่เกิดขึ้นที่เกิดจากการอันมิชอบด้วยกฎหมายมาหักกล
 ลบหนี้ก็เพราะว่า ถ้ายินยอมให้หักกลบลบกันได้ ก็เท่ากับเป็นการส่งเสริมให้คนกระทำความคิด
 ตัวอย่างเช่น เจ้าหนี้มาทวงหนี้คืนจากลูกหนี้ แต่ลูกหนี้ไม่ยอมคืนให้ เจ้าหนี้ก็ถือโอกาสตีรีชะ
 ลูกหนี้หนึ่งที และขอหักกลบลบหนี้ไปในตัว ค้างนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นการสนับสนุนในคนกระทำความ
 ผิด กฎหมายจึงไม่ยินยอมให้หักกลบลบหนี้ได้

มีข้อสังเกตว่า กฎหมายห้ามเฉพาะฝ่ายลูกหนี้ (ผู้กระทำการอันมิชอบด้วยกฎหมาย)
 เท่านั้น แต่หาได้ห้ามเจ้าหนี้ซึ่งเป็นผู้ได้รับความเสียหายที่จะขอหักกลบลบหนี้ไม่

อนึ่ง หนี้อันมิชอบด้วยกฎหมายนี้ หมายถึงหนี้อันเกิดจากละเมิดตามมาตรา 420
 หาเป็นหนี้ค้ำมาตรา 113 ไม่ เพราะว่าถ้าเป็นหนี้ค้ำมาตรา 113 แล้ว ก็ตกเป็นโมฆะไม่ก่อให้เกิด
 หนี้อะไรเลย

มาตรา 346 สิทธิเรียกร้องรายใด ตามกฎหมาย ศาลจะสั่งยึดมิได้
สิทธิเรียกร้องรายนั้นหาอาจจะเอาไปหักกลบลบหนี้ได้ไม

มาตรา 346 ใ้บัญญัติสิทธิเรียกร้องที่ศาลสั่งยึดมิได้เอามาหักกลบลบหนี้ไม่ได้
สิทธิเรียกร้องที่ศาลสั่งยึดมิได้ (ตามมาตรา 304 ประกอบด้วย) ได้แก่ สิทธิที่จะได้ค่าอุปการะ
เลี้ยงดูมาตรา 1598 นอกจากนี้ใน ป.ว.พ.มาตรา 285,286 ได้กล่าวถึงสิทธิเรียกเอาเบี้ย
เลี้ยงชีพ บำเหน็จ บำนาญ เงินเดือน ค่าจ้าง ศาลจะสั่งยึดมิได้ ซึ่งสิทธิเรียกร้องอันศาลจะ
สั่งยึดมิได้นี้เป็นของจำเป็นแก่การครองชีพ ถ้ายอมให้เอาไปหักกลบลบหนี้ได้ ผู้มีสิทธิเรียกร้อง
นั้นอาจได้รับความเดือดร้อน ตัวอย่างเช่น สามีภรรยาได้หย่าขาดจากกัน โดยสามีต้องจ่ายค่า
อุปการะเลี้ยงดูให้ภรรยา ต่อมาภายหลัง ภรรยาได้ตกเป็นลูกหนี้สามี ดังนี้ สามีจะขอหักหนี้ค่า
อุปการะเลี้ยงดู กับหนี้ที่ภรรยาเป็นลูกหนี้ตนไม่ได้

มาตรา 347 ลูกหนี้คนที่สามหากได้รับคำสั่งศาลห้ามมิให้ใช้เงินแล้ว จะยกเอาหนี้ซึ่งตนใดมาภายหลังแต่นั้นขึ้นเป็นข้อต่อสู้เจ้าหนี้ผู้ขอไต่สวนทรัพย์ นั้น ทานว่าหาอาจจะยกได้ไม

มาตรา 347 ใ้บัญญัติถึงกรณีลูกหนี้คนที่สาม ได้รับคำสั่งศาลมิให้ชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ ของคนแล้ว และภายหลังลูกหนี้คนที่สามกลับมาเป็นเจ้าหนี้ของเจ้าหนี้ของตน (หรือลูกหนี้คนที่สาม ได้สิทธิเรียกร้องจากเจ้าหนี้ของตน) กฎหมายห้ามมิให้หักกลบลบหนี้ ใดๆก็ตามที่กฎหมายห้าม หมายถึงเฉพาะหนี้ซึ่งใดมาภายหลัง ที่ได้รับคำสั่งห้าม มิให้ชำระหนี้เท่านั้นซึ่งถ้าหากมีมาก่อน ก็ อาจหักกลบลบกันได้

สำหรับเหตุผลที่กฎหมายห้ามก็เพราะว่าหากยินยอมให้หักกลบลบหนี้กันได้อาจจะเปิด ช่องให้มีการสมยอมกันได้ ตัวอย่างเช่น คำเป็นเจ้าหนี้แดง 5,000 บาท ชาวผู้เป็นเจ้าหนี้ ของดำ ได้ฟ้องดำ ขอให้ชำระหนี้ 5,000 บาท และขอให้ศาลสั่งให้แดงมิให้ใช้เงิน 5,000 บาท แก่ดำ แต่ให้นำมาใช้แก่เจ้าพนักงานบังคับคดี ภายหลังที่ศาลมีคำสั่งห้ามแดงแล้ว แแดงไปซื้อ ของเชื่อจากร้านคำเป็นเงิน 5,000 บาท ดังนี้ แแดงจะเอาสิทธิที่ตนได้เงินจากคำ 5,000 บาท ซึ่งได้มาภายหลังมีคำสั่งศาล มาหักกลบลบหนี้เพื่อไม่ต้องใช้เงินให้แก่เจ้าพนักงานบังคับคดีไม่ได้⁽¹⁾

1 อุทาหรณ์ ศ.จิตติ ดิงศภทัย และ ยล ชีร์กุล คำอธิบาย ป.พ.พ.บรรพ 2 มาตรา 241-452 จัดพิมพ์โดยเนติบัณฑิตยสภา หน้า 236

มาตรา 348 ถ้ากรณีต่างฝ่ายต่างมีสิทธิเรียกร้องหลายรายอันควรแก่การที่จะให้หักกลบลบหนี้ได้ไซ้ ฝ่ายที่ขอหักหนี้จะระบุก็ได้ว่าพึงเอาสิทธิเรียกร้องรายใดบางเข้าหักกลบลบกัน ถ้าการหักกลบลบหนี้ได้แสดงโดยมิได้ระบุเช่นนั้นก็ดี ถ้าถูกระบุแต่อีกฝ่ายหนึ่งทวงخذของโดยไม่ชักช้าก็ดี ท่านให้นำบทบัญญัติแห่งมาตรา 328 วรรค 2 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

ถ้าฝ่ายที่ขอหักกลบลบหนี้ยังเป็นหนี้ค่าดอกเบี้ยและค่าฤชาธรรมเนียมแก่อีกฝ่ายหนึ่งอยู่ นอกจากการชำระหนี้อันเป็นประธานนั้นด้วยไซ้ ท่านให้นำบทบัญญัติแห่งมาตรา 329 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

มาตรา 348 ได้กล่าวถึงวิธีหักหนี้เมื่อมีหนี้ที่จะหักกันได้หลายราย กล่าวคือ ในวรรคแรก

อนุโลมใช้มาตรา 328

ถ้าระบุให้หนี้รายใดหักกลบลบหนี้รายใดก่อน ก็เป็นไปตามนั้น

ถ้าไม่ได้ระบุหรือระบุ แต่อีกฝ่ายหนึ่งทักท้วงخذของโดยไม่ชักช้า ก็ให้บังคับใช้มาตรา

328 วรรคสอง

ส่วนในวรรคสอง

อนุโลมใช้มาตรา 329

ถ้าฝ่ายขอหักยังมีหนี้ ค่าดอกเบี้ย ค่าฤชาธรรมเนียมแก่อีกฝ่ายหนึ่ง นอกจากชำระหนี้ประธาน ต้องใช้บังคับตามมาตรา 329 คือ เอาค่าฤชาธรรมเนียมและดอกเบี้ยมาหักกลบลบกันก่อน

สาระสำคัญของที่ควรจดจำในหมวด 5 (ส่วนที่ 3)

1. หลักเกณฑ์การหักกลบหนี้ (มาตรา 341)
 - 1.1 มีบุคคล 2 คน ต่างมีความผูกพันซึ่งกันและกัน
 - 1.2 หนี้นั้นมีวัตถุประสงค์เป็นอย่างเดียวกัน
 - 1.3 หนี้ทั้ง 2 รายถึงกำหนดชำระแล้ว
2. วิธีการหักกลบหนี้ (มาตรา 342)

หักกลบหนี้ทำได้ด้วยคู่กรณีฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาแก่อีกฝ่ายหนึ่ง การแสดงเจตนา เช่นว่านี้ จะมีเงื่อนไขหรือเงื่อนไข เวลาเริ่มต้น หรือเวลาสิ้นสุดหาได้ไม่

การแสดงเจตนาเช่นว่านี้ ให้มีผลย้อนหลังขึ้นไปจนถึงเวลาซึ่งหนี้ทั้ง 2 รายนั้น อาจจะหักกลบกันได้เป็นครั้งแรก
3. ข้อจำกัดในการหักกลบหนี้
 - 3.1 สภาพแห่งหนี้ไม่เปิดช่องให้หักกลบกันได้ มาตรา 341 วรรคแรก ตอนท้าย
 - 3.2 เป็นการชดเชยเจตนาอันคู่กรณีได้แสดงไว้ มาตรา 341 วรรคสอง แต่มีข้อยกเว้นมิให้ยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้กระทำโดยสุจริต
 - 3.3 สิทธิเรียกร้องยังมีข้อต่อสู้อยู่ มาตรา 344
 - 3.4 หนี้อันเกิดจากการอันมิชอบด้วยกฎหมาย มาตรา 345
 - 3.5 สิทธิเรียกร้อง ซึ่งศาลสั่งยึดไม่ได้ มาตรา 346
 - 3.6 กรณีซึ่งศาลสั่งห้ามลูกหนี้คนที่สามใช้เงินแก่เจ้าหนี้แล้ว มาตรา 347
4. ถึงแม้ว่าสถานที่ซึ่งจะต้องชำระหนี้ทั้งสองจะต่างกันก็หักกลบหนี้กันได้ แต่ฝ่ายผู้ขอหักจะต้องใช้ค่าเสียหายให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งเพื่อความเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่การนั้น มาตรา 343
5. แม้สิทธิเรียกร้องขาดอายุความก็ไม่ตัดรอนการหักกลบหนี้ แต่ไว้ในเวลาที่อาจจะหักกลบหนี้กับสิทธิเรียกร้องฝ่ายอื่นได้นั้น สิทธินั้นยังไม่ขาด มาตรา 344

ข้อทดสอบในหมวด 5 (ส่วนที่ 3)

นายอาทิตย์เป็นหนี้นายจันทร์ 50,000 บาท ซึ่งต้องใช้คืนวันที่ 1 สิงหาคม 2527 ต่อมานายจันทร์เป็นหนี้นายอาทิตย์ ซึ่งต้องใช้คืนวันที่ 15 สิงหาคม 2527 นายจันทร์ยังไม่ได้รับใช้คืนในวันที่ 20 สิงหาคม 2527 นายอาทิตย์ต้องการขอหักกลบหนี้ อธิบายว่า

- ก. นายอาทิตย์จะต้องทำอะไร เพื่อให้หนี้ระงับสิ้นไป และการหักกลบหนี้หนี้รายนี้มีผลเมื่อใด
- ข. สมมติว่า เมื่อนายอาทิตย์ขอหักกลบหนี้หนี้รายนี้ นายจันทร์อ้างว่า หนี้ของนายอาทิตย์เป็นหนี้อันเกิดจากนิติกรรมอันเป็นโมฆียะ เนื่องจากสำคัญผิดในคุณสมบัติของทรัพย์สิน หรืออ้างว่าเป็นหนี้ที่ขาดอายุความ ฉะนั้น จึงนำมาหักกลบหนี้ไม่ได้ ข้ออ้างของนายจันทร์ฟังขึ้นหรือไม่

ธงคำตอบ

มาตรา 342 "หักกลบหนี้กัน ทำได้ด้วยการเฝ้าฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาแก่อีกฝ่ายหนึ่ง การแสดงเจตนาเช่นนี้ท่านว่าจะมีเงื่อนไขหรือเงื่อนไข เวลาเริ่มต้นหรือ เวลาสิ้นสุดอีกก็พยายามได้ไม่ การแสดงเจตนาดังกล่าวมาในวรรคก่อนนี้ ท่านว่ามีผลย้อนหลังขึ้นไปจนถึง เวลาซึ่งทั้งสองรายนั้นจะอาจหักกลบกันได้ครั้งแรก"

มาตรา 344 "สิทธิเรียกร้องใดยังมีข้อต่อสู้อยู่ สิทธิร้องเรียนนั้นท่านว่าท่านจะเอามาหักกลบหนี้ได้ไม่ อนึ่ง อายุความย่อมไม่ตัดรอนการหักกลบหนี้ แม้สิทธิเรียกร้องขาดอายุความแล้ว แต่ว่าในเวลาที่จะหักกลบกับสิทธิเรียกร้องฝ่ายอื่นได้นั้น สิทธิยังไม่ขาด"

ตามอุทธรณ์ ก. นายอาทิตย์สามารถขอหักลบหนี้ด้วยการแสดงเจตนาแก่นายจันทร์ เพียงฝ่ายเดียวก็ถือว่ามีผลตามกฎหมาย และทำให้หนี้เป็นอันระงับสิ้นไป แต่การแสดงเจตนาขอหักลบหนี้ของนายอาทิตย์นี้ กฎหมายได้บังคับไว้ว่า จะมีเงื่อนไขหรือเงื่อนไขเวลาเริ่มต้น หรือเวลาสิ้นสุดหาได้ไม่ (มาตรา 342 วรรคแรก)

อนึ่ง ถึงแม้ว่านายอาทิตย์แสดงเจตนาขอหักลบหนี้วันที่ 20 สิงหาคม 2527 แต่การแสดงเจตนาเช่นนี้มีผลมาแต่วันที่ 15 สิงหาคม 2527 เพราะกฎหมายได้บัญญัติให้มีผลย้อนหลังขึ้นไปจนถึงเวลาซึ่งหนี้ทั้งสองรายอาจจะหักลบกันได้เป็นครั้งแรก (กฎหมายมิได้บัญญัติให้มีผลตั้งแต่เวลาแสดงเจตนา มาตรา 342 วรรคสอง)

ข. ในส่วนที่เกี่ยวกับข้ออ้างของนายจันทร์ที่ว่าหนี้ของนายอาทิตย์ตกเป็นโมฆียะ เพราะสำคัญผิดในคุณสมบัติของทรัพย์สิน กรณีนี้ถือว่า เป็นสิทธิเรียกร้องที่มีข้อต่อสู้ซึ่งกฎหมายห้ามมิให้นำมาหักลบหนี้ (มาตรา 344 ตอนต้น)

สำหรับข้ออ้างของนายจันทร์ที่ว่าหนี้ของนายอาทิตย์ขาดอายุความแล้ว ซึ่งในกรณีนี้กฎหมายได้บัญญัติยกเว้นโดยยินยอมให้หักลบหนี้กันได้ แต่ในเวลาที่จะหักลบหนี้กับสิทธิเรียกร้องฝ่ายอื่นได้นั้น สิทธิเรียกร้องของฝ่ายที่หักลบหนี้ยังหาขาดอายุความไม่ (มาตรา 344 ตอนท้าย)